

Józef Bazylak

Lęk a postawy religijne młodzieży

Studia Philosophiae Christianae 18/2, 7-20

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF BAZYŁAK

ŁĘK A POSTAWY RELIGIJNE MŁODZIEŻY

1. Wprowadzenie. 2. Charakterystyka głównych odmian reakcji lękowych. 3. Charakterystyka postawy religijnej. 4. Analiza danych statystycznych. 5. Zakończenie.

1. WPROWADZENIE

W artykule tym scharakteryzuję główne odmiany reakcji lękowych według Freuda, Horney, Konorskiego, Kępińskiego jak też i Spielberga. Po krótkiej charakterystyce postaw religijnych, dokonam analizy związków statystycznych wyników badań — lęku i postaw religijnych młodzieży.

Badaniami objęto 200 uczniów (młodzież męską) z ostatnich klas licealnych.

Do badań postaw religijnych zastosowano Skalę postaw religijnych W. Prężyny i Kwestionariusz do badań nad religijnością — opracowany przez Katedrę Socjologii Religii KUL. Lęk badano Kwestionariuszem Spielberga.

2. CHARAKTERYSTYKA GŁÓWNYCH ODMIAN ŁĘKOWYCH

Współcześni badacze zajmujący się problematyką lęku wyróżniają kilkaset różnych reakcji lękowych i wprowadzają różne ich podziały. Mimo wielkiej różnorodności poglądów na lęk i jego główne odmiany, większość autorów jest zgodna co do tego, że lęk jest grupą reakcji emocjonalnych wyzwolonych, w przeważającej części przez bodźce działające z wnętrza organizmu. Charakterystyczne dla reakcji lękowych jest to, że mają specyficzne przykre zabarwienie, subiektywnie odbierane są jak o coś uporczywego, czego nie można się pozbyć, człowiek czuje się wobec nich bezradny i ma poczucie ich irracjonalności, są związane z reakcjami fizjologicznymi

organizmu warunkowanymi zwiększoną, bądź zmniejszoną aktywnością układu sympatycznego i parasympatycznego¹.

W podobny sposób będą rozumiał wyrażenie „lęk” w niniejszym artykule.

Według Freuda lęk oznacza pewien stan oczekiwania na niebezpieczeństwo i przygotowania się na nie, nawet jeśli jest ono nieznanne; obawa wymaga określonego przedmiotu, którego się obawiamy; strach natomiast oznacza stan, w który popadamy, kiedy znajdziemy się w obliczu niebezpieczeństwa, na które nie jesteśmy przygotowani, akcentuje moment zaskoczenia². Lęk jest stanem uczuciowym³. Bliżej określając to uczucie „przez lęk rozumie się stan subiektywny, w który popada się przez postrzeganie „wywiązanie się lęku” i który nazywamy afektem”⁴.

Źródłem i pierwowzorem lęku jest akt narodzin (przeżycia wynikające z separacji od matki)⁵.

Freud wyróżnia dwa rodzaje lęku — lęk realny i lęk nerwicowy. Lęk realny „jest reakcją na postrzeżenie niebezpieczeństwa zewnętrznego, to znaczy szkodliwości oczekiwanej i przewidywanej; jest związany z odruchem zmierzającym do ucieczki i trzeba nań spoglądać jako na uzewnętrznienie popędu samozachowawczego”⁶. Wywiązanie się lęku realnego oraz jego nasilenia zależą od wiedzy człowieka i poczucia jego mocy względem świata zewnętrznego.

Lęk nerwicowy nie jest przez Freuda precyzyjnie i jasno określony. Według Freuda „...przy lęku nerwicowym jaźń podejmuje próbę ucieczki przed wymaganiami libido, traktuje to niebezpieczeństwo, jak gdyby było ono zewnętrzne”⁷. Freud przez lęk nerwicowy rozumie przykry stan emocjonalny będący psychicznym skutkiem nagromadzonej i nie rozładowanej energii popędu seksualnego. Warunkiem, aby percepcja napięcia wynikającego z nie rozładowanej energii popędu prowadziła do reakcji lękowych jest stłumienie libido.

Freud wyróżnia dwie postacie lęku nerwicowego — lęk bliżej nieokreślony oraz fobie.

¹ J. Kowalski, S. Siek: *Wybrane metody badania potrzeb psychicznych, lęku i niektórych uzdolnień*, Dąblin, 1977, 163—164; S. Siek: *Osobowość a higiena psychiczna*, Warszawa, 1980, 262—285.

² Z. Freud: *Poza zasadą przyjemności*, Warszawa, 1976, 27—28.

³ Z. Freud: *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa, 1957, 352.

⁴ Tamże, 352.

⁵ Tamże, 353.

⁶ Tamże, 350.

⁷ Tamże, 365.

Lęk bliżej nie określony, lęk w stanie lotnym, ogólna lękliwość czy inny synonim; lęk oczekiwania, który charakteryzuje się tym, że osoby go doznające przewidują zawsze najstraszliwszą z wszystkich możliwości, interpretują każdy przypadek jako zwiastun nieszczęścia, wyzyskują w złym sensie każdą niepewność⁸.

Fobie są postacią lęku, który jest silnie związany z pewnymi przedmiotami lub sytuacjami. Przedmiotem lub treścią fobii może być ciemność, otwarte przestrzenie, burze, ostrze, krew, zamknięte pomieszczenie, tłum, samotność, jazda statkiem lub koleją itd. Fobie należą do mechanizmu obronnego zmierzającego do zahamowania wywiązania się lęku⁹.

Ze względu na źródła niebezpieczeństwa Freud wyróżnia trzy rodzaje lęku:

1. Lęk realny — niebezpieczeństwo pochodzi z zewnątrz, ze świata otaczającego.
2. Lęk neurotyczny — zagrożenie pochodzi ze strony Id.
3. Lęk moralny — niebezpieczeństwo pochodzi ze strony Super-Ego¹⁰.

Odmiany lęku według K. Horney

Koren Horney poświęciła wiele miejsca w swojej praktyce i w rozważaniach teoretycznych problematyce lęku, widząc w nim klucz do zrozumienia genezy i dynamiki nerwic. Horney podaje elementy wspólne dla lęku i strachu. Lęk i strach są „reakcjami emocjonalnymi na niebezpieczeństwo, i tak jednemu, jak i drugiemu mogą towarzyszyć takie doznania somatyczne, jak drżenie, pocenie się, gwałtowne bicie serca”¹¹. Obie reakcje są proporcjonalne do niebezpieczeństwa. Niebezpieczeństwo wywołujące strach jest widoczne i obiektywne, w przypadku lęku subiektywne i ukryte. Siła lęku jest proporcjonalna do znaczenia, jaka dana sytuacja ma dla człowieka¹².

Przejawy lęku są różnorodne: może on przybierać formę rozlaną lub występować w postaci ataków lękowych, może być powiązany z konkretnymi sytuacjami lub zajęciami, może posiadać konkretną treść lub być jej pozbawiony, może być

⁸ Tamże, 353—359.

⁹ Tamże, 364—365.

¹⁰ Z. Freud, dz. cyt., 140.

¹¹ K. Horney: *Nerwica a rozwój człowieka*, Warszawa, 1978, 44.

¹² Tamże, 44.

w różnym stopniu uświadomiony, aż do całkowitego braku świadomości przeżywanego lęku¹³.

Horney podaje cztery sposoby ucieczki przed lękiem. Są to: racjonalizacja, zaprzeczenie, odrzucenie, unikanie myśli, uczuć, dążeń i sytuacji lękotwórczych¹⁴.

Horney sięgając do genezy lęku stwierdza, że „głównym źródłem lęku są różnego rodzaju wrogie impulsy”¹⁵.

Proces rozwoju lęku rozpoczyna się w dzieciństwie. Negatywne postawy rodziców w stosunku do dziecka powodują frustrację potrzeby miłości. Frustracja ta budzi wrogość do rodziców, dziecko jednak ze względu na własną bezradność, strach przed rodzicami i karą za ekspresję wrogich impulsów, miłość do rodziców lub poczucie winy wypiera te wrogie impulsy, co prowadzi do pojawienia się tzw. lęku podstawowego (poczucia bezradności i izolacji), który motywuje szereg mechanizmów obronnych. W przyszłości każde zagrożenie strategii obronnych wobec lęku podstawowego wywołuje lęk wtórny.

W późniejszych procesach Horney dochodzi do koncepcji widzącej w genezie lęku wyparcie wrogich impulsów. Nadal jednak utrzymuje twierdzenie, że lęk jest w swojej genezie skutkiem negatywnych postaw rodziców względem dziecka¹⁶.

Odmiany reakcji lękowych według A. Kępińskiego

Kępiński w licznych swoich pracach dał bardzo przejrzysty, plastyczny obraz lęku i jego genezy w życiu psychicznym człowieka. Kępiński wyróżnia kilka odmian reakcji lękowych:

Nieokreślony niepokój (postać stała) — odczuwany jako stałe wewnętrzne antycypujące przykrości i zagrożenie umiejscowione w przyszłości, może koncentrować się na jakichś drobnych trudnościach, które urastają wówczas do rangi wielkich problemów, ma charakter stały i niezmienny; niepokój ten stale mobilizuje układ endokrynno-vegetatywny i układ mięśniowy (wzmoczone napięcie mięśniowe).

Paroksyzmy lęku (postać napadowa) — występuje w formie gwałtownych ataków, łączą się one z silnym wyładowaniem vegetatywnym: bicie serca, zlewne poty, biegunka, parcie na pęcherz.

¹³ Tamże, 47.

¹⁴ Tamże, 48.

¹⁵ Tamże, 57.

¹⁶ Tamże, 21—23.

Lęk zlokalizowany — koncentruje się na określonych przedmiotach, sytuacjach, czynnościach czy myślach, nie mających zwykle nic wspólnego z jego genezą. Obiektem na którym koncentruje się ten lęk może być: własne ciało lub jakaś jego część — lęk ten zlokalizowany występuje w zespołach hipochondrycznych; określona sytuacja (lęk = fobia); myśl, której nie można się pozbyć (natręctwo); czynność, którą uporczywie musi się wykonać, czynność przymusowa¹⁷.

Ze względu na etiologię Kępiński wyróżnia cztery rodzaje lęków:

Lęk biologiczny — spowodowany jest zagrożeniem jednego z dwu praw biologicznych tzn. zasady zachowania życia własnego gatunku.

Lęk społeczny — wywołuje go zagrożenie zerwania łączności ze społeczeństwem. Otoczenie społeczne pełni rolę zwierciadła, w którym odbija się nasze działanie, umożliwia to korektę i kontrolę własnej aktywności.

Lęk moralny — wyodrębnia się z lęku społecznego jako jego dalszy etap rozwoju. Zwierciadło społeczne ulega internalizacji (powstaje sumienie); niezgodność jednego z planów aktywności ze sprężeniem zwrotnym (sumieniem) wywołuje lęk moralny, który jest sygnałem tej niezgodności.

Lęk dezintegracyjny — powstaje każdorazowo przy zmianie struktury metabolizmu informacyjnego. Struktura metabolizmu informacyjnego ma charakter dynamiczny lecz mimo ciągłej zmienności zachowuje swoją specyficzną formę. Dopiero dezintegracja tej specyficznej struktury doprowadza do wystąpienia lęku dezintegracyjnego¹⁸.

Kępiński dostrzega przejawy lęku w orientacji ruchowej jednostki wobec świata otaczającego. Wyróżnia dwa wektory ruchowe: „do” i „od” świata zewnętrznego. Subiektywnym odpowiednikiem wektora „od” są uczucia negatywne, jak wrogość, naiwność i lęk. Obiektywnym odpowiednikiem lęku w sferze zachowania się są ruchy repulsywne, a w sferze fizjologicznej procesy kataboliczne¹⁹.

Koncepcja lęku według J. Konorskiego

Konorski — wybitny polski fizjolog — przedstawia odmiany i fizjologiczne mechanizmy wyzwolenia się lęku. Używa on zamiennie pojęcia „strach”, „lęk”.

¹⁷ A. Kępiński: Psychopatologia nerwic, Warszawa, 1973, 89—90.

¹⁸ Tamże, 98—128.

¹⁹ Tamże, 164.

Pod pojęciem strachu Konorski rozumie „...specyficzny proces ośrodkowy rządzący przygotowawczym odruchem ochronnym, który możemy nazwać też odruchem lękowym”²⁰. Odruch „to proces nerwowy zapoczątkowany w narządach recepcyjnych, włóknach nerwowych aferentnych lub na jakimkolwiek piętrze aferentnej części układu nerwowego, zachodzący za pośrednictwem ośrodków nerwowych i kończący się w efektorach (mięśnie prądkowane i głębokie; gruczoły) albo też na dowolnym, wyższym piętrze aferentnej części osi nerwowej”²¹.

U dzieci strach wywołuje takie bodźce jak: silny i nagły hałas, dziwnie wyglądające przedmioty, widok zakrwawionego i okaleczonego ciała. Wspólny dla ludzi i zwierząt jest odruch lękowy np. sytuacja, kiedy jednostka znajduje się na dużym wzniesieniu i patrzy w dół.

Reakcje strachu wywołane są również przez bodźce płynące z wnętrza człowieka; są to bodźce chemiczne. Silny lęk bez określonej przyczyny jest następstwem oddziaływania tych bodźców²².

Koncepcja lęku Ch. D. Spielbergera

Rozróżnienie pomiędzy lękiem jako cechą a lękiem jako stanem funkcjonuje w psychologii od niedawna. Pierwszymi, którzy wprowadzili to rozróżnienie byli: R.B. Cattell i J.H. Scheier.

Spielberger w roku 1966 przedstawił teoretyczny zarys swojej koncepcji lęku jako cechy i jako stanu.

Podając za Sosnowskim, Spielberger definiuje lęk jako stan i lęk jako cechę: „stany lęku... charakteryzują subiektywnymi, świadomie spostrzeganymi odczuciami obawy i napięcia, którym towarzyszy związana z nim aktywacja lub pobudzenie autonomicznego układu nerwowego. Lęk jako cecha... oznacza, jak się wydaje, motyw lub nabytą dyspozycję behawioralną, która czyni jednostkę podatną na postrzeganie szerokiego zakresu obiektywnie niegroźnych sytuacji jako zagrażających i reagowani na nie stanami lęku nieproporcjonalnymi do wielkości obiektywnego niebezpieczeństwa”²³.

²⁰ Tamże, 36.

²¹ J. Konorski: *Integracyjna działalność mózgu*. Warszawa, 1969, 14.

²² Tamże, 36—40.

²³ T. Sosnowski: *Lęk jako stan i jako cecha w ujęciu Ch. D. Spielbergera*, „Przegląd Psychologiczny”, 1977, 2, 349—352.

3. CHARAKTERYSTYKA POSTAWY RELIGIJNEJ

Termin „postawa” jest terminem wieloznacznym. Fakt wieloznaczności tego pojęcia, stwarza trudność określenia postawy. Określenia te są różne w zależności od orientacji naukowych i kierunków psychologicznych. Stąd mieliśmy nawet zdecydowanych przeciwników posługiwania się tym pojęciem, np. L.W. Doob i H. Blumer, którzy chcieli je zastąpić: nawykiem, odruchem, popędem, reakcją na bodziec itp. Z drugiej strony nie brakuje uczonych, zwłaszcza pozostających pod wpływem strukturalizmu, przyjmujących „postawę” za jedno z podstawowych pojęć naukowych w psychologii. W rezultacie mamy rozmaite typy określeń postaw psychologicznych.

a) Pierwszą grupę, bardzo liczną na Zachodzie, stanowią próby określenia postawy od strony pewnego kierunku zewnętrznego zachowania się człowieka: G. Allport, W.A. Scott, E.L. Horowitz, D.T. Campbell, M. Fuson, L. Gutman i inni. Za postawę uważają oni zdolność czy sprawność w procesie uczenia się, względnie ujednoliczony sposób reagowania podmiotu na przedmiot, charakter opinii, przekonań i sposobów zachowania się. W Polsce zbliżone rozumienie postawy reprezentuje K. Obuchowski, dla którego postawa oznacza wspólny wielu dążeniom i innym aktom określony — negatywny lub pozytywny, stosunek do przedmiotu²⁴.

b) Drugą grupę określeń dają przede wszystkim zwolennicy psychologii socjologizującej: L. Thurstone, E.J. Chave, H.A. Murray, C.D. Morgan, R.H. Turner, Ph. E. Converse, W. Piwowarski i inni. Dla nich postawą jest przede wszystkim takie zachowanie się człowieka wobec przedmiotów, siebie samego i innych ludzi, które tworzy jednakowe pod tym względem zbiory społeczne. Składają się na nią poglądy, wierzenia, przekonania moralne, zachowanie się i tworzenie swobodnych więzi społecznych, dzięki którym ich podmioty łączą się w odpowiednie typy lub grupy²⁵.

c) Najpełniejsze określenie postawy zdają się wywodzić z psychologii głębi i nowszych ujęć strukturalnych: K. Lewin, M.B. Smith, E. Katz, w Polsce: T. Mądrzycki, S. Mika, S. Nowak, Z. Płużek, W. Prężyna, M. Marody i inni. Postawę określa się jako pewnego rodzaju strukturę psychiczną

²⁴ K. Obuchowski: *Psychologia dążeń ludzkich*, Warszawa, 1966, 64.

²⁵ W. Piwowarski: *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa, 1977, 23—33.

składającą się z elementów, tworzącą pewną całość, przez którą człowiek odnosi się do przedmiotów lub innych ludzi. Postawa, pisze znawca tego przedmiotu, T. Mądrzycki, jest „organizacją wiedzy, przekonań, uczuć, motywów i pewnych wzorów zachowania jednostki związaną z określonym przedmiotem czy klasą przedmiotów”²⁶.

Postawa jest taką wyuczoną cechą osobowości, która warunkuje „specyficzny” sposób zachowania się jednostki wobec czegoś. Ów „specyficzny” sposób zachowania to objętość wobec czegoś, uznanie, aprobata, miłość, nienawiść, trwoga, wdzięczność i zadowolenie, uznanie za swoje bliskie lub obce i wrogie.

Przyjęło się w pracach dotyczących psychologii i socjologii postaw wyróżniać w każdej postawie, poza elementem przekonaniowo-poznawczym, afektywno-dążeniowym i behawioralnym, przedmiot, kierunek i intensywność postawy.

Przedmiotem postawy jest to, czego ona dotyczy np. pokój, wojna, kontrola urodzin, Pan Bóg itp. Kierunek postawy to element owego specyficznego sposobu zachowania się wobec czegoś, a więc aprobata, uznanie, lub dezaprobata, niechęć, wrogość. Intensywność wreszcie to siła z jaką się te specyficzne zachowania wobec przedmiotu postawy wyrażają.

Za postawę będziemy uważali względnie trwałą strukturę przekonań i elementów afektywno-dążeniowych, odnoszących się do rzeczy, osób, sytuacji i wartości: strukturę predysponującą podmiot do określonego częściowo przez nią odnoszenia się do wszelkiej rzeczywistości wchodzącej w styczność z tym przedmiotem na płaszczyźnie intelektualnej, afektywno-dążeniowej i praktycznej²⁷.

Liczne definicje i koncepcje postawy psychologicznej spotykane w literaturze pozwoliły na wypracowanie definicji i szeroko dziś uznawanej postawy religijnej.

Używając terminu „postawa religijna” mamy na myśli pewne właściwości w podmiocie religijnym: sama religijność, świadomość religijna, wiara, poczucie religijne, słowem postawa religijna ma nie tylko aspekt przedmiotowy (stosunek do religii), ale i podmiotowy (cechy podmiotu religijnego).

Postawa w rozumieniu religijnym ma specyficzny zakres: posiada w sobie znaczny obszar tajemnicy osobowości reli-

²⁶ T. Mądrzycki: *Warunki i metody zmiany postaw* W: *Teorie postaw*. Pod red. S. Nowaka, Warszawa, 1973, 319.

²⁷ J. Bazylak: *Uwarunkowania zmian postaw religijnych u mężczyzn*, Warszawa 1977, 20—23 (praca hab. ATK, mps.).

gijnej, nieznanym wymiar energii religijnej oraz pole działań wyższych sił nadprzyrodzonych.

Przez postawę religijną rozumieć będziemy odnoszenie się człowieka na linii przekonaniowo-poznawczej, emocjonalno-dążeniowej i behawioralnej do treści uważanych za religijne²⁸.

Wprowadzenie pojęcia postawy na terenie badań poświęconych religijności pozwoliło na bardziej wnikliwe obserwacje zachowań ludzkich w odniesieniu do ich osobowości. Powstała również możliwość stosowania pomiaru psychologicznego w badaniach, co stanowi cenną podstawę dla otrzymania wiarygodnych danych empirycznych.

Badania nad związkami postawy religijnej z cechami osobowości nie mają w literaturze zbyt bogatej tradycji, jednak pewne początki w tej dziedzinie zostały zrobione.

Badania takie były prowadzone między innymi przez V. French. Autorka ta usiłowała wyodrębnić różnice w obrębie cech osobowości ludzi o wysokiej i niskiej organizacji postawy religijnej. Wnioski jakie French wysunęła na podstawie otrzymanych danych są dość interesujące:

— wzrost organizacji postawy religijnej postępuje z wiekiem,

— wysoka organizacja tej postawy wiąże się z preferencją wartości teoretycznych i estetycznych,

— niższa organizacja postawy religijnej łączy się z większym zadowoleniem z siebie, z brakiem wglądu w siebie, z brakiem samozrozumienia.

— wysoka organizacja postawy religijnej wyklucza procesy tłumienia i regresji, stanowi zaś twórczy element w strukturze osobowości²⁹.

Powyższym zagadnieniem zajmowali się także D.G. Brown i W.L. Lowe. Przedmiotem ich zainteresowania były pozytywne lub negatywne przekonania religijne studentów protestanckich w odniesieniu do ich cech osobowości. Uzyskane dane wykazały, iż osoby wierzące były optymistycznie nastawione do przyszłości, posiadały więcej wiary w siebie i swoje siły, bardziej harmonijnie współżyły z rodziną. Osoby

²⁸ J. Bazylak: *Zależność między postawą religijną a samodzielnością młodzieży*, „Novum”, 5(1973) 21—23.

²⁹ V. C. French: *The Structure of Sentiments*; 1. *Arestament of the Theory of Sentiments*, „Journal of Personality”, Vol. 15(1947) 247—282, 2. *A preliminary Study of Sentiments*, Tamże, Vol. 16, 78—108, 3. *A Study of Philosophicoreligions Sentiments*, Tamże Vol. 16, 209—244.

niewierzące szczególnie mężczyźni, przejawiały znaczny pesymizm.

Z badań H.J. Wysencka nad powiązaniem introwersji z postawą religijną wynika, że introwertycy, jako bardziej plastyczni, łatwiej akceptują, przyjmują za swoje religijne wzory zachowania³¹.

H.V. Mc Kenna poświęciła prowadzone przez siebie badania w powiązaniu dojrzałości postawy religijnej z cechami osobowości. Otrzymane wyniki pozwoliły autorce na wysunięcie następujących wniosków: jednostki odznaczające się dojrzałą postawą religijną oscelują w rozwoju psychicznym w kierunku dojrzałej osobowości³².

W Polsce badania nad postawami religijnymi są odbiciem ogólnej tendencji światowej i zajmują poczesne miejsce wśród ogólnych studiów nad religijnością.

Rozpoczęto badania od analizy (zgodnie z marksistowską tezą o wpływie ideologii) wpływów na religijność ze strony wiedzy i nauki, a konkretnie nauczania w szkolnictwie. Przedmiotem badań stała się też młodzież i studenci. Między innymi „odkryto”, że na laicyzację mają najwyższy wpływ studia humanistyczne, mniej przyrodnicze, a najmniej techniczne — badania P. Pawełczyńskiej, I. Nowakowskiej, J. Rembowskiego³³.

Z czasem więcej uwagi poświęcono innym uwarunkowaniom postaw młodzieży i studentów: rodzinnym, społecznym, wychowawczym itd. Ostatnio stawia się coraz śmielej kwestie związków zachodzących pomiędzy postawami religijnymi, a cechami osobowościowymi. Wiele tego typu prac (magisterskich doktorskich) ukazało się w takich ośrodkach katolickich jak KUL i ATK.

Również przedstawione tu badania, dotyczą próby uchwycenia związków między postawą religijną młodzieży (badaniami objęto 200 chłopców z ostatnich klas licealnych), a innymi elementami struktury osobowości. Chodziło w badaniach o próbę odpowiedzi na pytanie z jakimi innymi elementami stru-

³⁰ D. G. Brown, W. L. Lowe: *Religious Beliefs and Personality Characteristics of College Students*, „Journal of Social Psychology, Vol. 33(1951) 103—129.

³¹ H. J. Eysenck: *Opis i pomiar osobowości*, „Psychologia Wychowawcza” (1960) 3, 397.

³² H. V. Mc Kenna: *Religions Attitudes and Personality*, „Journal of Social Psychology, Vol. 54(1961) 379—388.

³³ J. Bazyłak: *Kształty religijności*. Pod red. S. Rostworowski, Warszawa, 1977, 105—108.

ktury osobowości młodzieży łączy się intensywność postawy religijnej i jej rozbudowanie. Intensywność badano Skalą postaw religijnych, a stopień rozbudowania postawy religijnej Kwestionariuszem do badań nad religijnością. Wspomnianym wyżej Kwestionariuszem badano takie parametry u młodzieży jak: wiedza religijna, doświadczenie religijne, praktyki religijne, wspólnota religijna, moralność religijna.

Z analizy i interpretacji wyników badań wynika, że im bardziej rozbudowana postawa religijna młodzieży, tym wyższy poziom wiedzy religijnej, tym głębsze przyswojenie sobie ideologii religijnej, tym częstsze i bardziej różnorodne praktyki religijne, tym częstsze uczestniczenie we wspólnocie religijnej i bardziej konsekwentne kierowanie się regułami moralności religijnej.

W badaniach dokonano wielu analiz szczegółowych między postawą religijną, a niektórymi elementami struktury jej osobowości — np. między intensywnością i rozbudowaniem postawy religijnej, a nasileniem stanów lękowych. Problem ten zostanie szczegółowo zreferowany w punkcie czwartym.

4. ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH

Analizy danych statystycznych wyników badań lęku i postaw religijnych badanej grupy młodzieży ilustrują niżej zamieszczone tabele.

Lp.	Nazwa skali	N	\bar{X}	S	D
1.	Lęk jako stan	200	5,41	4,06	. 076+
2.	Lęk jako cecha	200	7,27	3,55	. 078+

Tabela nr 1: Dane statystyczne wyników badań Kwestionariusza Spielberga.

Lp.	Nazwa skali	Natężenie religijności
1.	Lęk jako stan	— . 08
2.	Lęk jako cecha	— . 06

Tabela nr 2: Korelacje między wynikami uzyskanymi w Skali postaw religijnych a wynikami uzyskanymi w Kwestionariuszu Spielberga.

Lp.	Nazwa skali	Wiedza relig.	Ideol. relig.	Doświ. relig.	Prakt. relig.	Wspól. relig.	Moral. relig.
1.	Lęk jako stan	— . 17x	. 00	— . 18xx	— . 14x	— . 11	— . 20xx
2.	Lęk jako cecha	— . 14	. 03	— . 12	— . 10	— . 06	— . 11

Tabela nr 3: Korelacje między wynikami badania lęku
 Kwestionariuszem Spielberga i postawy religijnej
 Kwestionariuszem do badań nad religijnością.

Analiza tabel nr 2 i 3, przedstawiających współczynniki korelacji między wynikami badań lęku i postaw religijnych młodzieży, upoważnia do wniosku, że wzrost intensywności postaw religijnych łączy się ze wzrostem poczucia bezpieczeństwa.

Intensywność postawy religijnej nie koreluje zupełnie z lękiem, poszczególne parametry postawy religijnej badanej Kwestionariuszem do badań nad religijnością korelują z lękiem jako stanem — ujemnie.

Zatem, im większa wiedza religijna, większa ilość praktyk religijnych, głębsze doświadczenie religijne, bardziej rygorystyczna moralność ugruntowana na religijności, tym badana grupa młodzieży przeżywa mniejsze natężenie stanów lękowych. Świadczą o tym korelacje między lękiem jako stanem i wiedzą religijną ujemne, istotne na poziomie 0,05 (duże) i na poziomie 0,01 (również duże).

5. ZAKOŃCZENIE

Parę słów wyjaśnienia należy się temu, dlaczego badano związek postaw religijnych z lękiem.

Istnieje dość rozpowszechniony, zwłaszcza w niektórych środowiskach pogląd, że religijność człowieka jest warunkowana lękiem przed nieznanym, przed śmiercią, przed bezradnością. Jak wynika z analizy i interpretacji przedstawionych badań, podejście takie uznać należy za uproszczenie. Religijność człowieka, to coś więcej niż doraźna obrona przed zmniejszonym poczuciem bezpieczeństwa. Wydaje się, że rozbudowane życie religijne sprawia, iż osobowość człowieka staje się bardziej dojrzała, a tym samym posiadająca większe poczucie bezpieczeństwa.

DIE ANGST UND DIE RELIGIÖSE HALTUNG DER JUGEND

Zusammenfassung

Die Untersuchung erfasste 200 Schüler der allgemein bildenden Schulen. Die religiöse Haltung wurde untersucht mit dem Maßstab zur Erforschung der religiösen Haltungen erarbeitet durch W. Prężyna. Außerdem untersuchte man noch mit dem Fragebogen von Spielberger. Die Intensivität der religiösen Haltung hängt nicht ganz von der Angst ab, sowie von den Parametern der religiösen Haltung.

Je größer das religiöse Wissen, desto höhere Zahl der religiösen Praktiken, desto tiefere religiöse Erfahrung und größere sowie rigoristischere Moral, die in der Religiosität fusst, desto niedrigere Intensivität der ängstlichen Reaktionen der untersuchten Jugend. Das bestätigen die Minus-Korrelationen zwischen der Angst als Zustand und dem religiösen Wissen — zwei in der Höhe 0,05 und zwei in der Höhe 0,01.